

Polska Sieć Najciekawszych Wsi – europejski pomysł i nowa idea w odnowie wsi

Po 15 latach istnienia programów odnowy wsi w Polsce powstaje pytanie o perspektywę dla tej metody rozwojowej. Nieodmienną rekomendacją jest budowanie specjalizacji wsi w myśl ogólnego przesłania, iż każda wieś winna podążać unikalną drogą wybraną przez daną społeczność lokalną. W ten sposób najłatwiej wsiom zaistnieć w świecie globalnej konkurencji. Nie ma też wątpliwości, że unikatowość nie wyklucza pewnych podobieństw – jak w przypadku wsi tematycznych. Tematów jest wiele ale ramowy pomysł jeden. Ponadto trzeba łączyć potencjały – oznacza to współpracę sieciową w ramach wspólnego ramowego projektu wielu miejscowości.

Dlatego zamierzam niniejszym wystąpieniem promować ideę tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi – jako możliwość ukierunkowania procesu odnowy, wykorzystania już powstałego dorobku oraz działań na rzecz zachowania wiejskiego zasobu kulturowego.

Pełny zapis koncepcji dostępny jest na stronie www.dziedzictwowsiopolskiej.pl¹. Prace nad utworzeniem sieci podjęła Polska Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW).

Francuski przykład

Tworzenie sieci „najpiękniejszych wsi“ jest jedną z odpowiedzi na problemy, z jakimi borykają się obszary wiejskie w wielu krajach Europy, takie jak postępujący proces utraty pierwotnego charakteru wsi, wyludnianie się i wynikające z tego trudności z utrzymaniem infrastruktury (instytucji użyteczności publicznej, zaopatrzenia) oraz utrzymujący się wciąż niższy poziom życia mieszkańców wsi niż mieszkańców miast.

Sieć wsi – najpiękniejszych reprezentantów danego regionu lub kraju, pozwala na pokazanie specyfiki obszaru. Z tego powodu pomysł francuski – Najpiękniejsze Wsie Francji (Plus Beaux Villages de France)² znalazł wielu

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu wykorzystano obszernie fragmenty tekstów własnych umieszczonych w koncepcji.

² Najpiękniejsze Wsie Francji mają swój początek w roku 1981. Charles'a Ceyrac, burmistrz Collonges-la-Rouge (departament Corrèze, region Limousin), zainspirowany pięknem i unikalnością francuskich wsi w albumie *Sélection du Reader's Digest* (francuski odpowiednik czasopisma *Reader's Digest*), postanowił zachęcić innych francuskich burmistrzów do zjednoczenia energii i pasji dla ochrony oraz promocji wybitnych przykładów dziedzictwa kulturowego wsi francuskich. Charles Ceyrac postawił przed sobą cel stworzenia podstaw do rozwoju turystyki wiejskiej oraz przedstawienia alternatywy dla postępującego wyludnienia obszarów wiejskich we Francji. Kwestie te zostały podniesione w piśmie do 100

naśladowców. Zasadniczym celem tworzenia francuskiej sieci „Najpiękniejszych Wsi” było zatrzymanie odpływu ludności z obszarów wiejskich, poprzez zachowanie i wykorzystanie unikatowego charakteru dziedzictwa kulturowego wsi do turystycznego wykorzystania tych miejscowości. Trzy dekady doświadczeń działalności Stowarzyszenia „Najpiękniejszych Wsi” Francji udowodniły, że oparcie rozwoju wsi na posiadanych zasobach dziedzictwa kulturowego może przyczynić się, nie tylko do zatrzymania negatywnych procesów, powodujących „zwijanie się” miejscowości, ale ponadto w sposób wyraźny może podnieść poziom życia mieszkańców.

Próby adaptacji francuskiego modelu koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich łączący rozwój turystyki i działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego obserwujemy w Belgii, we Włoszech, Niemczech, Hiszpanii i Rumunii, a ponadto Kanadzie oraz Japonii. Naturalnie stopień wdrażania idei sieci „Najpiękniejszych Wsi” jest w każdym kraju różny, tak jak zróżnicowany jest charakter i zasób dziedzictwa kulturowego tamtejszych obszarów wiejskich. Kraje te posiadają również odmienne systemy i programy wsparcia obszarów wiejskich, wynikające często ze zróżnicowanej struktury administracyjnej państwa, co dla skutecznej adaptacji koncepcji „Najpiękniejszych Wsi” może mieć kluczowe znaczenie.

Sieć wsi – najpiękniejszych reprezentantów danego regionu lub kraju to szansa na kultywowanie wiejskości i zachowanie wiejskiego dziedzictwa kulturowego i jednocześnie droga rozwoju najcenniejszych miejscowości. Nie oznacza to urządzania skansenów, przeciwnie, to sposób na uzyskanie pełnych życia i możliwości rozwoju jednostek osadniczych, przyjaznych dla mieszkańców i gości z zewnątrz.

Jak stworzyć sieć w Polsce?

Z tych względów powstał zamysł utworzenia podobnej sieci w Polsce. W oparciu o środki Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) w woj. opolskim powstała koncepcja utworzenia **Sieci Najciekawszych Wsi** (wyjaśnienie dlaczego najciekawsze a nie najpiękniejsze nieco dalej). Jest to propozycja wykorzystania walorów kulturowych, przyrodniczych, krajobrazowych oraz ładu przestrzennego na rzecz rozwoju turystyki

burmistrzów gmin wiejskich we Francji, którzy zostali tym samym zaproszeni do współpracy w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego wsi francuskiej oraz promocji jego walorów. Inicjatywa spotkała się z zainteresowaniem i poparciem 66 burmistrzów. Pokłosiem tego było powstanie w dn. 6 marca 1982 roku Stowarzyszenia Najpiękniejszych Wsi Francji (Plus Beaux Villages de France), organizacji użyteczności publicznej podejmującej inicjatywę na rzecz ratowania dziedzictwa kulturowego wsi, dążącej do tworzenia pomostu pomiędzy dziedzictwem kulturowym wsi, a wyzwaniem przyszłości, przywracając życie na obszarach wiejskich. Źródło: Strona internetowa Stowarzyszenia Najpiękniejszych Wsi Francji: <http://www.les-plus-beaux-villages-de-france.org/fr/qui-sommes-nous> z dn. 2 grudnia 2012 r.

wiejskiej w Polsce, zaadresowana do grupy wsi, które nadal dysponują takimi walorami oraz miejscowości, gdzie walory te można przywrócić. Tworzenie sieci miejscowości o rozpoznawalnej marce oraz dających gwarancję pobytu o wysokim poziomie atrakcyjności i jakości usług, ma stać się realną strategią rozwoju dla sołectw, które podejmą staranie o spełnienie kryteriów uczestnictwa. Wsparcie gmin rekomendujących wsie do uczestnictwa w Sieci Najciekawszych Wsi ułatwi osiągnięcie wymaganych standardów oraz promocję marki. Ponadto stworzy platformę wymiany doświadczeń i rozwiązań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Równorzędym celem jest zachowanie cennych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w obrębie miejscowości, w szczególności historycznych centrów, wobec niemożności zapanowania nad postępującymi procesami urbanizacji (rozproszonej na terenach o niskim zaludnieniu i skoncentrowanej w obszarach podmiejskich i wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych) oraz modernizacji, zakładającej prymat unowocześnienia bez względu na występujące wartości.

Propozycja stanowi też praktyczną odpowiedź, jak postępować, skoro zawiodły metody konserwatorskie, których podstawą jest ustawa o ochronie zabytków³. Ponadto zakres działań konserwatorskich w stosunku do zasobu kulturowego wsi był nieporównanie mniejszy niż względem tego zasobu w miastach⁴.

Polska sieć powinna rozpocząć działalność z nazwą Sieć Najciekawszych Wsi, z powodu zdecydowanie słabszych walorów kulturowych. W Polsce nie ma wsi niezmiennych przez kilkaset lat i w całości zabytkowych, jednocześnie niepowtarzalnie położonych – np. na szczytach wzniesień.

Na potrzeby tworzenia sieci w kraju dysponujemy dwoma typami wsi:

Typ A – nieliczna grupa **wsi dziedzictwa kulturowego**, o relatywnie wysokich walorach zasobu historycznego i kulturowego

Typ B – liczniejsza grupa **wsi przeżyć i emocji**, o mniejszych walorach zasobu kulturowego, lecz atrakcyjna poprzez kształtowanie swej specyfiki i angażująca emocjonalnie ofertą pobytu.

³ Działania konserwatorskie w obrębie miejscowości, w najlepszym razie są w stanie zachować pojedyncze zabytki lub ich zespoły, szczególnie sakralne, a zawodzą w przypadku obiektów, które utraciły swoje funkcje, o nieustalonych lub nieodpowiedzialnych właścicielach lub nabytych z zasobów skarbu państwa w celach spekulacyjnych. Podobnie nieskuteczna jest ochrona poprzez wpisanie do rejestru zabytków całej miejscowości. Dowodzą tego losy wsi Pilszcz i Grobniki w całości objętych ochroną konserwatorską w roku 1964. Obie niemal utraciły swoje walory.

⁴ W woj. opolskim do rejestru zabytków wpisano zaledwie 4 wsie: Jemielnicę i Ścinawę Nyską w roku 1957 oraz Pilszcz i Grobniki w roku 1964. Daty wpisu pokazują, że w sferze konserwatorskiej przez kilkadziesiąt lat nie dokonał się żaden postęp. Prace nad nadaniem statusu pomnika historii Jemielnicy i nadanie tego statusu Górze Św. Anny obrazu tego nie zmieniają.

Rozróżnienie to pozwala rozpocząć tworzenie sieci z optymalną pulą miejscowości (kilka w województwie) i jednocześnie tworzy perspektywę wyodrębnienia kategorii Premium, która może podjąć próbę nawiązania do bardzo wysokich standardów wyznaczonych przez istniejące już Sieci Najpiękniejszych Wsi.

W koncepcji polskiej Sieci Najciekawszych Wsi należy widzieć realizację paradygmatu rewitalizacji oraz jej zasadniczego nurtu, jakim jest rozwój wewnętrzny miejscowości⁵. Wynika to z faktu, iż o możliwości uczestnictwa w sieci decydować będzie przede wszystkim jakość przestrzeni w obrębie centrów miejscowości oraz rozwijana tam infrastruktura pobytowa. Kwestiom tym należałoby poświęcić więcej miejsca dla pełnego nakreślenia kontekstu rozwojowego propozycji, tym bardziej, że procesy rewitalizacji na obszarach wiejskich w Polsce nie są zaawansowane⁶.

Koncepcja Najciekawszych Wsi na tle programów odnowy wsi

W koncepcji Najciekawszych Wsi należy widzieć formułę specjalizacji i budowy wsi tematycznych w oparciu o wiodący temat dla miejscowości. Oba te kierunki procesu odnowy wsi są rekomendowane społecznościom lokalnym w ramach modelu przebiegu procesu odnowy wsi. Proponowana koncepcja wiąże się jednocześnie z podjęciem współpracy sieciowej, co przewiduje model Wsi Przyszłości, również wdrożony w ramach opolskiego programu odnowy wsi.

Do kanonu działań wojewódzkich **programów odnowy wsi**⁷ należą konkursy „na najpiękniejszą wieś”, które, choć akcentują głównie kwestie zorganizowania procesu rozwoju, oceniają również walory wizualne miejscowości. Jedna z kategorii konkursowych jest adresowana do właścicieli zagród lub obiektów cennych dla dziedzictwa regionu. Znakomitym przykładem jest *Konkurs na najlepiej zachowany zabytek wiejskiego budownictwa drewnianego w województwie podlaskim*. Innym cennym

⁵ Projekty pod nazwą rewitalizacji wykonywane są głównie w dużych miastach, skąd jest wiele udanych przykładów. Było to możliwe głównie dzięki unijnemu wsparciu Regionalnych Programów Operacyjnych. Podobnie duże, wielomilionowe projekty na obszarach wiejskich niemal wyłącznie obejmują zespoły zabytkowe: pałacowe, dworskie, folwarczne, kościelne lub klasztorne oraz, incydentalnie, obszary o statusie pomnika historii lub parku kulturowego. Brakuje działań na rzecz historycznych centrów miejscowości lub ciągów tradycyjnej zabudowy wiejskiej, gdzie przedsięwzięcia muszą objąć wiele posesji, głównie prywatnych. Kluczowym problemem jest brak narzędzi wsparcia dla osób fizycznych – beneficjentów procesu rewitalizacji wiejskiej substancji budowlanej. W konsekwencji rewitalizowane obiekty lub ich zespoły, często pełniące funkcje luksusowych hoteli lub ośrodków konferencyjnych, pozostają „enklawą za wysokim murem”, kontrastującą ze wsią nietkniętą jakimikolwiek pracami.

⁶ Szerzej w opracowaniu koncepcji Sieci Najciekawszych Wsi na stronie www.opole.uw.gov.pl/aktualnosci-12-2-1968.html

⁷ Regionalne programy odnowy wsi funkcjonują w województwach: opolskim – od 1997 r., dolnośląskim i wielkopolskim – od 2009 roku. Na Podkarpaciu i w województwie warmińsko-mazurskim programy są w fazie początkowej, przez kilka lat działały w województwach pomorskim i śląskim.

przedsięwzięciem, organizowanym poza programem odnowy wsi, jest *Konkurs na najlepszą przestrzeń publiczną* prowadzony przez województwo opolskie. Wspólną cechą przedsięwzięć konkursowych jest poszukiwanie wzorców i ich propagowanie. Stawia to w centrum uwagi zagadnienia jakościowe, tak istotne w procesach rewitalizacji, których zasadniczym celem jest dostarczenie impulsów rozwojowych.

Dużym problemem konkursów „Piękna wieś” jest stagnacja a następnie regres aktywności w miejscowościach, które osiągnęły najwyższy laur w kategorii „Na najpiękniejszą wieś”. Wynika to z zaspokojenia ambicji i spadku motywacji do dalszych działań, a z tym związana jest nieumiejętność określenia dalszej perspektywy poprzez specjalizację i wiodący temat. Ewentualny udział w Sieci Najciekawszych Wsi, o który trzeba będzie zabiegać podejmując liczne działania, tworzy taką perspektywę i rozwiązuje problem.

W ten sposób można tworzyć pulę potencjalnych uczestników **Konkursu o Europejską Nagrodę Odnowy Wsi**, który organizuje Europejskie Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Wsi ARGE. W konkursie tym szansę mają wsie konsekwentnie rozwijające oryginalną koncepcję swego funkcjonowania, o wysokich walorach jakościowych projektów, które w istocie traktowane są jak jeden wielki projekt. To podejście w pełni odpowiada wymogom uczestnictwa w Sieci Najciekawszych Wsi, które bez całościowej koncepcji na rozwój i funkcjonowanie wsi oraz jakości przedsięwzięć nie jest możliwe.

Koncepcja Najciekawszych Wsi a jakość projektów

Przedsięwzięcia wykonywane w ramach sołeckich programów odnowy wsi służą rewitalizacji. Ich głównym celem jest poprawa warunków życia, jednak doceniane jest znaczenie zasobów, w tym kulturowych, których wykorzystanie jest konsekwencją uruchomienia procesu rozwoju wsi.

Istnienie procesu odnowy wsi powoduje, że wykonywanych jest wiele powiązanych ze sobą projektów. Ponieważ są one wynikiem strategii rozwoju wsi przyjętej przez społeczność lokalną, to uwzględniają uwarunkowania miejscowości i jej otoczenia, odpowiadają realnym (a nie deklaratywnym) potrzebom. Co szczególnie ważne, mieszkańcy je współkreują przez zamysł, koncepcję funkcjonalną, propozycje co do formy. Efekt identyfikacji, tak niezbędny do funkcjonowania projektu, osiągnięcia zakładanego oddziaływania i trwałości wywołuje włączenie społeczności lokalnej w jego wykonanie. Na tej drodze wysoka jakość projektów staje się możliwa.

Koncepcja Najciekawszych Wsi wymaga przedsięwzięć o wysokiej jakości zarówno co do zamysłu jak i realizacji oraz, co szczególnie ważne, projektów tworzonych z nastawieniem na aspekty komercyjne sprzyjające tworzeniu miejsc pracy i źródeł dochodów. Tym samym istnienie Sieci Najciekawszych Wsi przyczyni się do eliminacji jednego z najważniejszych

problemów wspierania obszarów wiejskich, jakim jest niska jakość projektów i pomijanie aspektu zarobkowania.

Kryteria uczestnictwa w sieci

Kryteria dopuszczające do uczestnictwa w Sieci Najciekawszych Wsi obejmują trzy główne **obszary walorów miejscowości** (zasób, specyfika, klimat) składające się z szeregu elementów składowych (łącznie 23). **Element składowy** może zawierać szereg **aspektów**, których obecność i istotność zależy od charakteru danej miejscowości. Z tych powodów zestaw aspektów będzie różny w poszczególnych wsiach.

1. Zasób miejscowości to jej tkanka materialna rozlokowana w przestrzeni. Jest ona nośnikiem walorów i wartości decydujących o atrakcyjności miejscowości. Wyodrębniono tu trzy podobszary:

- Ukształtowanie przestrzenne i wizerunek miejscowości, tj. wartość, stan i wizualna atrakcyjność strefy zabudowy, funkcjonalnie powiązanych terenów komunikacyjnych i usługowych oraz otwartych terenów przyległych z ich składowymi (układ pól, miedze, zieleń śródpolna, drogi gospodarcze, granica rolno-leśna).
- Infrastruktura pobytowa warunkująca możliwości wykorzystania walorów, jakie ma do zaoferowania miejscowość. Są to możliwości noclegu i wyżywienia na terenie miejscowości a także inne miejsca lub urządzenia zapewniające zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych oraz bezpośrednio związane ze zwiedzaniem.
- Infrastruktura udostępnienia walorów miejscowości, w której elementem koniecznym jest odpowiednio zaprojektowana trasa zwiedzania i jej powiązania funkcjonalne.

2. Specyfika miejscowości to zespół elementów, które miejscowość wyróżniają spośród innych, nadają miejscu określoną tożsamość i rozpoznawalność, czyniąc je szczególnymi i zapadającymi w pamięć. W obszarze tym należy ulokować komunikowane odbiorcom zdefiniowanie miejscowości w postaci krótkiego hasła (sloganu) oddającego istotę jej atrakcyjności oraz motywującą do odwiedzin i skorzystania z oferty. Może to być wyróżniająca się i celowo eksponowana specyficzna zabudowa lub jej elementy, sposób organizacji przestrzeni, ukształtowany historycznie lub świadomie komponowany na rzecz wiodącego tematu miejscowości. Podobnie wyróżniać może produkt lokalny lub tradycyjny, stanowiący wizytówkę miejscowości, logo określające charakter wsi. Wyróżnikiem miejsca może być też sposób organizacji życia indywidualnego i zbiorowego oraz gospodarowania i wytwarzania (praktyki rolnicze, rzemiosło i rękodzieło, sztuka ludowa, tradycyjne potrawy), zdarzenia z tym związane oraz organizowane wydarzenia.

3. Klimat miejsca to zespół czynników i ich oddziaływanie powodujące wrażeniowy odbiór miejscowości z udziałem wyobraźni i zmysłów.

Wyobrażenia czerpie z wartości niematerialnych – emocjonalnych i symbolicznych. Wartościami tymi są: historia danego miejsca, spuścizna duchowa obecna w przekazie międzypokoleniowym (gwara, obrzędy, legendy)⁸, elementy sacrum. Duże znaczenie ma postawa mieszkańców poprzez komunikowaną gościnność i serdeczność oraz umiejętność podejmowania interakcji. Zaangażowanie zmysłów poprzez muzykę, dźwięki, światło, zapachy itd., wzmacnia wrażenia powodując pogłębienie odbioru treści odbieranego (przeżywanego) miejsca.

Rozwój obszarów specyfiki i klimatu bazujących na zasobach miejscowości podnosi atrakcyjność miejsca i związanej z nim oferty. Warunkuje to wzmocnienie przeżyć i emocji odbiorców, co zmienia standardowy pobyt na w pełni satysfakcjonujące doznanie. Precyzuje to charakter sieci jako zbioru miejscowości budzących zaciekawienie ofertą przeżyć i emocji. Taki profil jest szczególnie ważny dla miejscowości typu B, o skromniejszym zasobie dziedzictwa kulturowego, dla których proponuje się określenie „**wsie przeżyć i emocji**”. Wśród miejscowości typu A, dla których właściwym określeniem będzie „**wsie dziedzictwa kulturowego**” (heritage village), elementy przeżyciowe nie muszą być pierwszoplanowe, choć ich istotna obecność zdecydowanie wpłynie na atrakcyjność tych wsi.

Jakość miejsca i oferty a satysfakcja odbiorcy

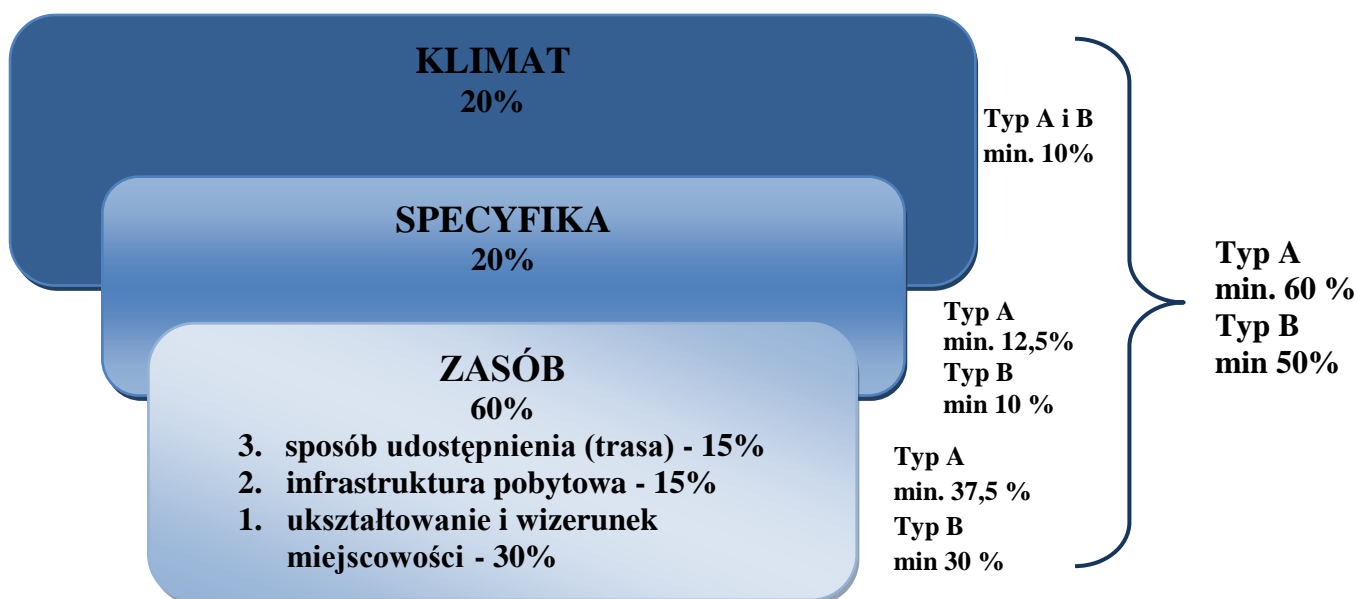
Walory miejscowości wymagają zwartościowania poprzez nadanie im wagi odpowiadającej znaczeniu dla potencjalnego odbiorcy. Wagę wyrażono udziałem procentowym w całości ocenianych elementów.

Zasobom, w skład których wchodzi istniejąca substancja materialna i ukształtowanie miejscowości, infrastruktura pobytowa i infrastruktura udostępniania miejscowości, traktowanym jako baza oferty, nadano wagę

⁸ *Każde miejsce opowiada swoją historię czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim*. 2001. Praca pod redakcją M. Konopki, Fundacja Fundusz Współpracy, Program AGROLINIA 2000, Poznań, s.8-9.

60% całości ocenianych elementów. **Specyfice** i **klimatowi** przypisano po 20% ogółu ocenianych elementów.

Obszary oceny, wagi oceny, minimalne wymagania włączenia do sieci.

Wyższy próg wymagań mają (przede wszystkim co do jakości zasobów będących dziedzictwem kulturowym) wsie o walorach historycznych i zabytkowych typu A, gdyż najlepiej odpowiadają one pojęciu Najpiękniejszych Wsi wg standardów sieci we Francji, Walonii i poza Europą. Wsie typu B – „przeżyć i emocji”, które nawiązują do charakteru sieci w Saksonii, mają niższy poziom wymagań – dla tworzonej przez nie oferty jakość zasobów związanych z dziedzictwem kulturowym ma nieco mniejsze znaczenie.

Poziom wymagań kwalifikujących do uczestnictwa w sieci jest następujący:

- dla wsi typu A – 60% ogólnej liczby punktów możliwych do uzyskania we wszystkich obszarach oceny;
- dla wsi typu B – 50% ogólnej liczby punktów możliwych do uzyskania we wszystkich obszarach oceny.

Celem zapewnienia jakości sieci ustanowiono minimalne kryteria na poziomie elementów składowych. Rozkład wymagań minimum, pokazany w **Formularzu oceny miejscowości**, powoduje, że obszar **ZASÓB** wsiom **typu A** winien dostarczyć minimum 37,5 punktu, a miejscowościom **typu B** 30 punktów. W obszarze **SPECYFIKA** jest to odpowiednio 12,5 i 10 punktów, a w obszarze **KLIMAT** minimum 10 punktów.

Założono, że jakość miejsca i proponowana przez miejscowości oferta na poziomie powyżej 60 punktów (typ A) i 50 punktów (typ B) zaspokoi oczekiwania odbiorców, dając satysfakcję z pobytu, doznanych przeżyć i emocji.

Dodatkowo, jako warunek zakwalifikowania do sieci należy ustanowić pozytywną ocenę **dokumentacji** zawierającej rozpoznanie wszystkich obszarów i podobszarów (w szczególności zasobów kulturowych wraz z koncepcją ich ochrony i rewitalizacji) oraz określenie kierunków kształtowania i rozwoju poszczególnych walorów miejscowości (składowych podobszarów i poszczególnych aspektów).

Podział poszczególnych obszarów oceny na elementy składowe zawarto w **Formularzu oceny walorów miejscowości** (zob. Koncepcja polskiego projektu **najpiękniejszych wsi** <http://www.dziedzictwowsiopolskiej.pl/29/Koncepcja-polskiego-projektu-najpiekniejszych-wsi.html>). Niektóre elementy składowe zawierają szereg aspektów. Szczegółowa lista aspektów oraz ich wagi zależą od charakteru danej miejscowości, co określi zespół dokonujący oceny.